

Васильєва І.А.

Значення анархізму як типу політичної свідомості в рамках синергетики

У статті розглядається феномен анархізму в системі політичної свідомості, робиться спроба осмислити анархізм з точки зору категорій синергетики. Політична свідомість сприймає, відображає об'єктивну багатогранну діалектику хаосу та порядку та, в свою чергу, проектує пізнавані закономірності, гіпотези про цю діалектику на практико-політичну реальність. Проблемами самоорганізації та організації, діалектики хаосу та порядку в різних системах займається синергетика. Тому представляється досить перспективним використання даних синергетики і стосовно дослідження системи політичної свідомості.

Ключові слова: анархізм, політична свідомість, етатизм, синергетика, самоорганізація, онтологія, диференціація, інтеграція.

В статье рассматривается феномен анархизма в системе политического сознания, делается попытка осмыслить анархизм с точки зрения категорий синергетики. Политическое сознание воспринимает, отражает объективную многогранную диалектику хаоса и порядка и, в свою очередь, проецирует познаваемые закономерности, гипотезы об этой диалектике на практико-политическую реальность. Проблемами самоорганизации и

организации, диалектики хаоса и порядка в различных системах занимается синергетика. Поэтому представляется весьма перспективным использование данных синергетики и применительно к исследованию системы общественного политического сознания.

Ключевые слова: анархизм, политическое сознание, этатизм, синергетика, самоорганизация, онтология, дифференциация, интеграция.

The article considers a phenomenon of anarchism in the system of political consciousness, makes an attempt to comprehend the anarchism from point of view the categories of synergetics. A political consciousness reflects objective polyhedral dialectics of chaos and order and, in return, projects the cognizable regularities, hypotheses about the dialectics on practical and political reality. The synergetics deals with the problems of self-organization and organization, the dialectics of chaos and order in different systems. Therefore it is represented perspective the use of datas of synergetics in context of research the system of social political consciousness.

Key words: anarchism, political consciousness, etatism, synergetics, self-organization, ontology, differentiation, integration.

УДК 321.01.019.5:001.5

Васильєва І.А.,
аспірант кафедри
політичних наук та права
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Рухи протесту стають всякий раз реакцією частини суспільства на певні кризові явища тієї чи іншої форми економічного розвитку та політичного урегулювання та пропонують свої варіанти методів та шляхів вирішення проблем, що виникли. При цьому спектр шляхів, що висуваються, досить широкий: від кардинальної «зміни суспільної системи» до її реформування в бік більш соціально справедливої та більшої участі «рядових людей» в прийнятті вагомих рішень. Навіть у тих випадках, коли їм не вдається досягнути поставлених цілей і вони залишаються всього лише засобом опору тим методам виходу з кризи, котрі застосовує правлячий істеблішмент. Рухи опору накладають відбиток на відносини, норми, традиції та систему цінностей у суспільстві.

Цій проблематиці було присвячено досить багато робіт В. Дамье [4; 5], П. Рябова [8], К. Фрумкіна [11], анархічний тип політичної свідомості та синергетику як соціальну систему, що самоорганізується, досліджували В. Бранський [2], В. Голованов [3], Д. Поляков [7], С. Ударцев [9; 10] та інші.

Стаття має на меті розглянути протестний рух анархізму, його суть як підсистеми політичної свідомості та визначити роль соціальної самоорганізації в рамках синергетики.

Парадокс епохи, що ми переживаємо, полягає в тому, що анархізм, котрий і в кращі свої часи

часто сприймався як курйоз та безумство, сьогодні несподівано для самих анархістів стає актуальним.

В минулому, в епоху, коли анархізм був сильний своєю інтегрованістю в культуру, зв'язком як з масами (селянами, робітниками, народними релігійними рухами та ін.), так і з мистецтвом, наукою, поезією, філософією, релігією, він був сильний і фундаментальністю своєї вкоріненості в суспільстві. Зараз спостерігається нестача анархічної теорії (а не просто зміна на новий лад старих схем, міфологем, ідеологем та лозунгів), а також необхідність її кардинального оновлення.

Активісти анархо-руху майже повністю нехтують теорією, її вивченням, розвитком, відходячи або в герметичну субкультуру, або в безглуздий активізм. Тому лібертарний дискурс майже не присутній в суспільній свідомості. Практика присутня, але вона має незначний розрізнений характер в повному відриві від теорії [8, с. 23].

Анархічна свідомість дещо ширша самої теорії анархізму. Вона включає в себе елементи свідомості й іншого рівня, і різноманітної теоретичної та образної концентрації, і досить суперечливі ідейні формування зі змінним сенсом в контексті, що еволюціонує [9].

В анархічній думці, на жаль, переважає диференціація над інтеграцією. Тобто зазвичай виникає «анархізм з приставками» – анархо-примітивізм,

анархо-екологізм, анархо-фемінізм, анархо-біо-космізм тощо.

Анархізм буде актуальним, поки існує прагнення людей до самоорганізації, солідарності, свободи, подолання будь-якої влади та відчуження.

Звичайний спосіб боротьби з державою – децентралізація. Згідно з анархізмом норми, які регулюють життя людей, повинні встановлюватися не централізованою владою – нехай навіть на підставі демократичних процедур, – а самим громадянином чи невеликою самоврядною громадою [11].

За останні 10–15 років кількість людей, які вважають себе анархістами, значно збільшилась. З іншого боку, якщо подивитися на якісну складову анархічного середовища, великого прогресу не спостерігається, а скоріше виявляється відступ назад. Відбулося збільшення кількості за рахунок розмиття якості. Під якістю мається на увазі ступінь переконаності, ідейності та ясності розуміння цілей серед більшості учасників сучасного анархістського руху, так і те, наскільки цей рух усвідомлює себе.

Сучасне суспільство – це масове суспільство: суспільство, в якому розмиті колишні соціальні структури; воно соціально аморфно, розпалося на окремі атомізовані індивіди. При цьому не змінився його соціальний стан, класи не зникли, відносини між експлуататорами та експлуатованими не зникли. Але зникла класова свідомість майже безповоротно. Люди усвідомлюють себе, з одного боку, як громадян, тобто підданих держави (не обов'язково активних), а з іншого – як споживачів. В цих умовах соціального розпаду відбулася катастрофа анархізму, оскільки він втратив свою соціальну базу. Якщо згадати, чим був анархізм спочатку та що він являв собою в епоху масових анархістських рухів, коли мав можливість впливати на події, що відбувалися в світі, то можна побачити, що це був рух трудящих мас, котрі відстоювали як свої повсякденні права та інтереси, так і нову систему цінностей, альтернативну по відношенню існуючої цивілізації. До тих пір, поки анархізм був крайнім та найбільш радикальним засобом вираження цих ідеалів, він мав потенціал масового руху [5, с. 62].

Наявність різноманітної теоретичної бази анархізму, в рамках якої співіснують різні, а інколи і протиставні напрями, ускладнює виділення загального ідейного пласту (окрім заперечення держави) цього руху. Історичні коріння анархізму сходять до того ж часу, коли в суспільстві з'явилися перші зачатки державності. Наряду з формуванням етатичного (державницького) типу політичної свідомості (та політичної свідомості як такої) формується і протилежний полюс сприйняття політичних процесів, який полягає в запереченні необхідності державного регулювання суспільного та індивіду-

ального життя. Таким чином, анархізм, за справедливим зауваженням більшості його теоретиків, не є вигадкою окремих інтелектуалів, а представляє собою вираз досить певного загальнолюдського світосприйняття, яке в різних історичних умовах набуває характер народних хвилювань, революцій тощо [7, с. 41].

Відштовхуючись від вищезазначеного, можна навести приклад визначення анархічного типу політичної свідомості, яке дав С. Ударцев: «анархізм як тип, полюс політичної свідомості – це складна підсистема суспільної політичної свідомості, що еволюціонує та базується на методологічному плюралізмі та гносеологічному релятивізмі, що заперечує політико-юридичні форми організації суспільства, моделює багато в чому утопічний ідеал вільного, бездержавного, самоорганізуючого ладу, виражаючи інтереси та сподівання соціально нестійких верств і груп [7, с. 43].

Анархічний тип політичної свідомості, який є підсистемою біполярної суспільно-політичної свідомості загалом, знаходиться в певному взаємозв'язку з іншим його полюсом / типом – етатизмом. За справедливим зауваженням А. Амона [1], «якщо пробігти подумки всі ряди від найпалкішого поборника свободи до найбільш впертого державника, то доведеться визнати повну неможливість встановлення якої-небудь демаркаційної лінії між окремими типами». Це зауваження найбільш красномовно виражає сутність діалектики порядку та хаосу, котрі, з точки зору синергетики, не можуть існувати незалежно одне від одного. А тому роль анархізму в системі суспільно-політичної свідомості замовчана або не помічена, повинна отримати більш широке висвітлення у зв'язку з науковим інтересом.

Політична свідомість ідеально сприймає, відображає об'єктивну багатогранну діалектику хаосу та порядку та, в свою чергу, проектує закономірності та гіпотези, що конструюються про цю діалектику в свідомості (пізнання та самопізнання) на практико-політичну реальність [10, с. 43].

На початку 1970-х років на базі успіхів кібернетики склалась нова наукова дисципліна – синергетика. Вона вивчає спільну дію багатьох підсистем неупорядкованих систем найрізноманітнішої природи (фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних тощо), в результаті якої відбувається самоорганізація системи, а також загальні принципи та закономірності самоорганізації. Досліджується і зворотній процес – перехід системи від стану порядку до хаосу. Використання даних синергетики представляється перспективним і стосовно дослідження системи суспільної політичної свідомості.

Самоорганізація, як показує синергетика, є природною властивістю живих систем (в тому числі і соціальних). Завдання сучасного анархізму поля-

гає в тому, щоб поволі змінювати хід історії, максимально розширюючи горизонти людської свідомості, тобто завдання настільки ж революційне, наскільки просвітницьке.

Такі фундаментальні для сучасної науки відкриття, як «принцип додатковості» Н. Бора, теорема Гьоделя («складна система неповна, якщо вона не суперечлива»), ймовірнісна логіка Бейєса, можуть служити науковою опорою для анархічного образу мислення [3].

Досвід всесвітньої історії переконливо свідчить на користь того, що роль спонукаючої сили, відповідальної за самоорганізацію, грає соціальний відбір. Він робить зрозумілим як спонтанний, так і стохастичний характер соціальної самоорганізації.

На онтологічному рівні самоорганізація проявляється у формі диференціації та інтеграції соціальних інститутів (установ). Соціальна самоорганізація являє собою дуже складну та тонку взаємодію диференціації та інтеграції соціальних інститутів, з диференціацією та інтеграцією соціальних ідеалів. Оптимальність та екстремальність (дві крайності в рамках соціальної самоорганізації) на онтологічному рівні – це тоталітаризм (культ порядку) та анархізм (культ свободи) [2, с. 117].

Соціальна синергетика досліджує загальні закономірності соціальної самоорганізації, тобто взаємини соціального порядку та соціального хаосу. В першому приближенні ці поняття можуть бути визначені таким чином. Під «порядком» зазвичай мається на увазі безліч елементів будь-якої природи, між якими існують стійкі («регулярні») відносини, які повторюються у просторі чи в часі, або в обох вимірах. Відповідно, «хаосом» називають безліч елементів, між якими нема стійких (повторюваних) відносин. Оскільки самоорганізація є якісною та структурною зміною деякої об'єктивної реальності, то синергетика є теорією розвитку.

Якщо брати до уваги, що розвиток – це закономірне чергування порядку та хаосу, то можна зрозуміти, що хаос володіє творчою силою (здатністю) породжувати новий порядок. При цьому суттєво, що з синергетичної точки зору породження нового порядку з хаосу не потребує якоїсь зовнішньої (по відношенню до цієї реальності) сили, а має спонтанний характер. Ось чому синергетика є теорією самоорганізації (а не організації).

Таким чином, анархізм як тип політичної свідомості представляє собою один з двох взаємопов'язаних елементів фундаментальної опозиції порядку та хаосу, що виражає стихійний початок у природі, суспільстві та свідомості.

Для існування анархістського суспільства, що самоорганізується, передбачається: наявність безлічі різноманітних об'єднань та асоціацій, що коор-

динують дії своїх учасників та грають роль параметрів порядку. Контроль знизу та імперативний мандат – одночасно і умова нестабільності, і засіб, за допомогою якого частина може впливати на ціле та змінювати значення параметрів порядку [10].

Отже, у суспільстві як системі самоорганізації існують різні зв'язки типів політичної свідомості зі станами «хаосу» та «порядку»; відношення до держави та деяких інших політичних інститутів виступає як конкретна основа, ціннісний елемент «розведення», «розподілу» ідей, концепцій, доктрин в політичній свідомості за їх зв'язком з явищами «хаосу» та «порядку». Виявлення зв'язку феномену анархізму з загальним початком «хаосу» і розгляд його як форми вираження, проявлення хаосу та самоорганізації в суспільній політичній свідомості дає змогу побачити новий порядок суті цього явища та краще зрозуміти його еволюцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амон А. Социализм и анархизм: социологические этюды / А. Амон. – М. : Заратустра, 1906. – 120 с.
2. Бранский В. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. Бранский // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 101–115.
3. Голованов В. Анархизм: от идеи к движению, от движения – к массам / В. Голованов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://v-nalimov.ru/community/communityarticles/654>.
4. Дамье В. Движения протеста против мирового капиталистического кризиса / В. Дамье // Прямухинские чтения – 2012. – М. : Футурис, 2013. – 378 с.
5. Дамье В. Состояние и перспективы либертарного движения в современной России / В. Дамье // Прямухинские чтения – 2010. – М. : Футурис, 2012. – 216 с.
6. Назаретян А. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры. Синергетика исторического процесса / А. Назаретян. – М., 1996. – 184 с.
7. Поляков Д. Анархизм как выражение онтологического хаоса, его роль в биполярной системе политического сознания / Д. Поляков // Вестник Краунц. – 2013. – № 2 (22). – С. 52–64.
8. Рябов П. Современный анархизм: соотношение теории и практики (критический взгляд) / П. Рябов // Прямухинские чтения – 2011. – М. : Футурис, 2012. – 100 с.
9. Ударцев С. Анархическое сознание и хаос (о природе одного феномена) / С. Ударцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://new-anarchy.narod.ru/anaixaos.html>.
10. Ударцев С. Политическая и правовая теория анархизма в России / С. Ударцев. – М. : Форум-М, 1994. – 382 с.
11. Фрумкин К. Актуальность анархизма / К. Фрумкин // Новый мир. – 2014. – № 5. – С. 88–96.